

En tale for min syge niece – Danmark

Foredrag holdt på CBS' sprogpolitiske konference den 5. december 2007

Af *Per Øbrgaard*

Når der spørges om, hvorfor vi bevarer traditionen med flere fremmedsprog i Danmark, må der spørges tilbage: Gør vi overhovedet dét? Så hellere: Hvordan kan vi muligvis bevare traditionen – af hensyn til fremtiden?

Jeg taler ikke for min syge moster; jeg er ved slutningen af min karriere. Mit eget fag, tysk (men det handler ikke kun om det), holder nok lige min tid ud. Jeg taler for min syge niece, som gerne skulle blive rask og få et langt og lykkeligt liv. Niesen er – mindre kan ikke gøre det – Danmark, og for min skyld også gerne den danske *konkurrenceevne*, som helt har afløst alle andre forestillinger om formålet med at uddanne sig og blive klogere.

Som en lille åben økonomi må satse på udenrigshandel og undgå at have kun én handelspartner, må et lille åbent samfund satse på kulturel udveksling og undgå at have kun ét sprog til at sørge for den. Almindeligvis anses monopoler ikke for at være til gavn for økonomien på længere sigt: De sætter markedet ud af kraft. Sådant er det også på det sproglige område. Vi ved også, at hvis markedet overlades helt til sig selv, vil monopolerne opstå. De større æder de mindre – det hedder med et mere civiliseret ord “konsolidering” – og det er øjensynlig det, der er i gang i vores sproglige omverden. På det økonomiske område stræber lovgivningen nationalt og/eller internationalt med større eller mindre held efter at skabe regelsæt, der kan forhindre monopoler, eller holde dem, der er, under politisk kontrol:

Det har man konkurrencemyndigheder til. Men de kan kun forhindre deciderede sammenslutninger eller opkøb, ikke at mindre virksomheder bukker under, så resultatet alligevel bliver monopoler. Mange vil mene, at den igangværende sproglige udvikling falder ind under denne økonomiske “naturlov”; jeg vil mene, at vi ikke anvender de redskaber, vi trods alt har, til at modvirke udviklingen.

Så det handler ikke om, hvorvidt vi i Danmark skal lære engelsk; det handler om, hvorvidt vi *kun* skal lære engelsk, altså om vi skal indsnævre vores sproglige horisont, provinsialisere os, som vi er ved at gøre nu, eller udvide den, internationalisere os, som vi bestræbte os på før i tiden. Nationens fremtid bør ikke afhænge af vore politikeres og forretningsfolks sproglige snæversyn, men af en overordnet betragtning. Dertil kommer, at når et eller andet engelsk er blevet allemandseje, vil der ikke være fordele forbundet med at kunne det. Der vil derimod være store fordele ved at kunne *mere*.

Det handler heller ikke om, hvorvidt videnskab skal publiceres på engelsk; det handler om, hvorvidt det stadig skal være muligt at anvende *andre* sprog end engelsk, herunder dansk. Forleden hørte jeg, at en ansøger til en stilling på Handelshøjskolen havde fået besked om, at han kun kunne indlevere arbejder på engelsk eller – da vi nu sad i København – på et nordisk sprog. Dette meddeler en højere læreanstalt officielt, og så tror den vist endda, at den dermed har markeret, at den er international. Jamen, har

vi da slet ingen skam i livet!

Det handler endelig ikke om, at tidsskrifter på engelsk ikke skulle være udmærkede. Det handler om, at også tidsskrifter på *andre* sprog kan være fremragende, og at et tidsskrift ikke nødvendigvis er førsteklases, blot fordi det er engelsksproget (lige så lidt som en forsker behøver at være mere fremragende, blot fordi engelsk tilfældigvis er den pågældendes modersmål). Det er påfaldende, hvor store dele af teoridannelsen inden for humaniora og samfundsvidenskab, der stadig foregår på *andre* sprog end engelsk. Den dag sådanne emner kun kan studeres på engelsk, studeres de på anden hånd, og så kan vore egne resultater også kun blive *anden-hånds* eller *tredjehånds*. På CBS' jubilæums-konference forleden spurgte en tilhører Anne Marie Søderberg og Mette Zøllner, om det ikke var lige meget med sproget, hvis man havde fået indsigt i kulturen. Mine kolleger svarede naturligvis, at man netop ikke kan få den indsigt uden sprog. Men spørgsmålet fortæller meget om refleksionsniveauet uden for vore mure.

Sprog kan man alligevel ikke lære Fremmedsprogene, på nær engelsk, er, som alle ved, blevet stillet ringere ved den seneste gymnasiereform. Der er færre, der har sprogene liggende fremme i hovedet, når de skal vælge studium, og selv de, der vælger sprogfag, har færre timer end i gamle dage. Illusionen om, at bare et fag står på skolens skema, så er der også mange timer i det, er netop en illusion. Jeg skal ikke gøre mig klog på andres erfaringer med andre sprog, men mine egne fra en menneskealders tyskundervisning fortæller mig, at nutidens studerende er hurtigere i munden, end min tids var, men at de til gengæld har meget lidt at meddele, fordi de savner ord. Og så snart det gælder

pennen eller computeren, viser det sig, at deres grammatiske kundskaber er meget mangelfulde. (Her er de CBS-studerende i øvrigt også statistisk ringere end de universitetsstuderende, næppe fordi de er dummere, men fordi man på universitetet stadig i et vist omfang vælger et sprogstudium for sprogets skyld og ikke alene som redskabsfag).

Så må jeg også sige, at mange års satsning på den såkaldte kommunikative kompetence desværre nok har været noget af en blindgyde. Man har spændt vognen for hesten, man er begyndt med den mundtlige udtryksfærdighed, som jo er det allersværeste på et fremmed sprog, og man har derfor – i bedste fald – opøvet færdigheder med alt for kort holdbarhed og ofte gjort det med tekster, som har været ligegyldige og derfor er blevet glemt igen.

Hvert nyt trin i uddannelsessystemet skal derfor begynde forfra i stedet for at kunne bygge videre. Det er ikke kun frustrerende for os lærere, det er endnu mere frustrerende for eleverne og de studerende, som ved hver ny overgang får at vide, at de ingenting kan, og derfor føler, at de har spildt deres tid på det foregående trin. De drager den rimelige konklusion, at sprog kan man alligevel ikke lære, så lad os hellere finde på noget andet. I mange år har det ene udvalg efter det andet (jeg har selv siddet i flere af dem) set på **“overgangsproblemer”** i det danske uddannelsessystem, men der er ikke sket ret meget. Efter mellemskolens afskaffelse – den tvang de seminarie- og de universitetsuddannede til at tage notits af hinanden, fordi både kommuneskoler og gymnasier afholdt mellemskoleeksamen – og efter fordrivelsen af gymnasielærerne som stilerettere på læreanstalterne ved det ene niveau ikke, hvad det andet gør. Og de fleste steder har man skåret

ned netop på færdighedssiden, på den daglige eller blot ugentlige træning. Det svarer til, at man ville sige til de studerende på musik-konservatoriet, at de da ikke behøvede at øve sig hver dag; det måtte være nok, hvis de havde lidt begreb om, hvordan man *kunne* spille Beethoven – hvis man ellers kunne.

Naturligvis er det ikke alt sammen kun tidernes ugunst. I mange år var færdighedssiden ikke meriterende for de ansatte på institutionerne, det var kun den høje teori. Og sprogfagene tillod eller kunne ikke forhindre, at andre fag begyndte at dræne dem for mange af deres interessante emneområder og efterlod sprogfagene med alt det, som de fleste ved første øjekast finder kedeligt. I litteraturvidenskab, mediefag, på områdestudier osv. beskæftiger man sig med masser af bl.a. tyske emner – man kan blot håbe, at det ikke kun sker på engelsk! – og har masser af ansatte og kan kræve en høj studentereksamen af dem, man lukker ind, medens tysk-faget selv har det dårligt og få ansatte og ikke kan kræve nogen høj indgangskvotient. Og studenter med et flot gennemsnit fyrer det ikke af på et fag, der ikke kræver det, for *dér ville de jo bare møde alle tumperne...*

Et gigantisk mindreværdskompleks
Gør det sig så ikke gældende for alle fremmedsprogene, altså også for engelsk? Det gør det da, engelsk har f.eks. mange bekvemmelighedsstuderende, men engelsk har jo nu engang en enestående – i dag hedder det vel unik, eller *junik* – stilling. Problemet er ikke det engelske sprogs udbredelse eller vægt i verden; problemet er vores holdning til det, vores omgang med dette faktum.

Når jeg i kantinen i Dalgas Have ser en lysavis ved kassen, som fortæller mig, at “This counter is open”, eller her på Solbjerg Plads ser et skilt om, at “2nd floor balcony

closed because of event”, begge gange kun på engelsk, så tænker jeg ikke, at vi er blevet internationale, men at vi har et gigantisk mindreværdskompleks. Det minder mig om DDR i gamle dage, hvor man viftede med fanerne, når man mente at have opnået “Weltniveau” på et eller andet område; så ringe var tilliden til egne evner og produkter! Medens landets officielle politik kræver af indvandrere, at de lærer sig dansk, aflægger deres sære vaner og bekender sig til danske såkaldte “værdier”, så stræber det højtuddannede Danmark efter at skjule alt, hvad der kunne minde om, at vi ikke er amerikanere. Som om der skulle gå skår af en udenlandsk studerende ved at opdage, at den kasse, hun kan se med sine egne øjne, hedder sådan på dansk! Det kan såmænd kun lette hendes færden ude i byen – hvor man (endnu) ikke alle steder er gået over til at skrive det på engelsk.

Public Service, Corporate Social Responsibility, Coaching, Human Resources – og så videre og så videre. Forleden hørte jeg, at der på ryggen af brandmændene i det nye radiohus på Amager nu står *Firefighters*. Der er fremmedord, man ikke kan undvære – dem er der mange af – der er unødvendige fremmedord, som ikke desto mindre har skaffet sig borgerret (når vi taler om *HR*, kan vi minde om det ældre *PR*, som vi alle bruger uden videre i dag), og så er der en strøm af nye engelske eller snarere amerikanske betegnelser, som der findes udmærkede danske ord og betegnelser for.

Når man alligevel bruger de engelske, har det flere årsager. Den ofte fremhævede, men mindst plausible, er, at de dog betyder noget andet: *Coaching* påstås at være mere end *vejledning* eller *rådgivning* – men vel er det ej! (Og hvis det er, er resten hjernevask). Vigtigere er mindreværdskomplekset, eller snobberiet:

Man signalerer internationalitet, hvad enten der er hold i det eller ej. Og endelig kan et *fancy* ord lægge et let slør over det, man taler om, og det er praktisk, hvis man ikke vil forpligte sig: Hvad er *Public Service*? Det er den betegnelse, man benytter, når man ikke ønsker at blive holdt fast på sine kulturpolitiske forpligtelser. *Corporate Social Responsibility* har ikke sjældent samme funktion.

Danskernes horisont indsnævres
Kendsgerningen er under alle omstændigheder, at danskernes synskreds ikke udvides, men indsnævres af fikseringen på engelsk som det eneste saliggørende.

For det første tænker vi ikke nok over den hjemmebanefordel, folk med engelsk som modersmål har, og vi er tilbøjelige til automatisk at tillægge deres ytringer en kvalitet, som de måske slet ikke besidder. Det blotte faktum, at noget er på engelsk, er ved at blive en målestok for kvalitet. Eller manglen på engelsk som det modsatte – f.eks. når danske turister rejser til fjerne lande, bliver syge og skal indlægges og brokker sig over, at ikke alle på det lokale hospital taler engelsk: Hvad bilder de sig ind!?

For det andet overser vi ensidigheden i det blik, vi får på verden. Der sker en skævvridning af informationsmængden; vi ender med at vide mere om amerikansk lokalpolitik end om centrale processer andre steder i verden. En juraprofessor fortalte mig engang, at han skal lære sine nye studerende, at en dansk retssag ikke forløber ligesom en amerikansk (men det gør den jo nok snart, og så er det problem selvfølgelig løst). Men også når vi informeres om andet end Amerika, sker det med en amerikansk synsvinkel, ikke nødvendigvis regeringens synsvinkel, jeg mener: Verden set fra Amerika. Det skal man ikke bebrejde amerikanerne; man skal

bebrejde os, at vi æder det råt.

Allerede i 70'erne kunne man påvise, at danskernes holdning til konflikten i Mellemøsten også var påvirket af, at f.eks. syrerne talte fransk på tv, israelerne derimod engelsk; man identificerer sig nemmere med den, hvis sprog man bedst kan følge med i, uanset at det hele tekstes. Og jeg tvivler på, at den danske opinion så forholdsvis kritikløst ville have slugt den største danske udenrigspolitiske fejlurdering siden 1864, hvis offentligheden i 2002–2003 havde hentet oplysninger også fra franske eller tyske kilder, direkte vel at mærke og ikke i engelsksprogede referater.

Hvad der bør gøres

Så vidt lamentationerne. Nu til strategien eller skitsen til den – der er meget tilbage at gøre:

1) Vi skal selvfølgelig se i øjnene, at engelsk er det helt dominerende fremmedsprog, og at det ikke bliver et af de traditionelle andetfremmedsprog, der i givet fald afløser det. Tysk og fransk genvinder ikke deres tidligere status, spansk – som vel efterhånden kan kaldes et traditionelt andetfremmedsprog – vil ikke opnå den.

2) Men vi skal også se i øjnene, at den såkaldte globalisering for det meste foregår ret lokalt, altså som større trafik mellem naboer, og at denne trafik omfatter mange flere mennesker end før – som ikke bare taler engelsk, men som skal gøre sig forståelige for hinanden på et af nabosprogene (eller måske på begge; selv *The Economist* havde her i forsommeren en artikel om det). Selvfølgelig kan og skal ikke alle lære alt; men nationens samlede sproglige beredskab må styrkes i stedet for som nu at svækkes.

3) Vi skal sørge for, at afstanden mellem engelsk og andre fremmedsprog mindskes.

Handelsbøjskolens konference "Sprogpolitiske udfordringer for Danmark" 5/12 2007. Foto: Budstikken.

Jo tidligere man i skolen begynder med engelsk, desto tidligere skal man også begynde med et andet fremmedsprog, så eleverne ikke bliver helt frustrerede over ikke at kunne noget på et andet fremmedsprog end engelsk. Jeg tror ikke en snus på, at man lærer bedre engelsk ved at begynde, næsten førend man har lært dansk; men hvis man absolut vil, skal de andre sprog følge med. Og: Jo bedre man bliver til sit andet fremmedsprog, desto bedre bliver man også til sit første fremmedsprog, fordi man i det hele taget lærer mere om sprog.

4) **Men da man aldrig vil kunne nå så langt i et andet fremmedsprog, som man stort set kun møder i skolen, medens engelsk er allestedsnærværende, bør man satse stærkere på *informationskompetencen*.** Det er ikke så vigtigt hele tiden at producere sprog. I hvert fald ikke, førend vi har lært at håndtere råvarerne rigtigt, altså at kunne lytte med på, hvad de fremmede taler *med hinanden*

om, så vi forstår, hvorfor de siger det til os, som de siger. Og så kan vi da i Guds navn altid tale engelsk med dem, hvis vi ikke over os længere ud.

5) **Derfor bør der lægges vægt på at lytte til, læse og forstå(!) også mere komplicerede tekster.** Derved udvikles i virkeligheden også ordforråd og grammatiske færdigheder. Man lærer ikke indviklede tyske eller franske konstruktioner ved at se et løsrevet eksempel i en grammatik, men ved at se (eller høre) tusinder af eksempler i en sammenhæng hos store forfattere eller talere. Her er de nemlig så prægnante, at man husker dem! Det, man kalder "passiv" sprogbeherskelse, er noget af det mest aktive, man har.

6) **Hvad man lærer på et højt plan, kan altid også bruges på et lavere, medens det omvendte ikke er tilfældet.** Hvis man kan analysere en god litterær tekst, kan man også analysere reklamesprog og tegneserier og *executive summaries*; det kniber mere den an-

den vej. Hvis vi kaster os ud i det kommunikative, gælder det samme: Vi skal nemlig ikke angle efter overbærende forståelse hos vores udenlandske samtalepartner – vi skal *tages alvorligt, og det kræver et stort ordforråd* og en nogenlunde korrekthed. Vi skal kunne tale med de samme mennesker i udlandet og om de samme ting, som vi taler med vore landsmænd og -kvinder om.

7) **Sprog skal læres bredt – det er en dødsynd** at specialisere sig for tidligt! Og i vore dage er de første studieår stadig væk tidligt, når det gælder et andet fremmedsprog. Hvad man i dag kalder professionalisme, er desværre ofte det samme som det, man før i tiden kaldte fagidioti. Hvis en længerevarende uddannelse er tilpasset en bestemt arbejdsfunktion, er det fordi enten uddannelsen eller arbejdet eller begge dele står i stampe.

Man kan i sidste ende kun lære det helt præcise på selve arbejdet – generationer af lærerkandidater kan tale med om det! – men netop derfor skal man møde op med den brede baggrund, som arbejdet ikke forsyner en med. Det er det, vi har studierne til. Vi skal uddanne generalister; specialister kan de altid blive (nødt til at blive). Det er ikke på grund af handel, at man skal lære tysk eller andre sprog – men man kan fortræffeligt bruge dem til det, når man har lært dem. Man skal altså lade være med at forveksle mål og middel. Eller som Voltaire sagde: Det overflødige er højst nødvendigt.

8) **Sprogfagene skal lade være med at betragte sig alene som bærere af kulturelle identiteter**; de skal slå på, at et ekstra sprog altid er en ekstra adgang til information om alting. Altså: Hvis man lærer f.eks. fransk, får man selvfølgelig adgang til den fransktalende verden, fransk kultur osv., men man får tillige adgang til information på fransk om hvad

som helst, også emner, som ikke i sig selv er franske eller frankofone.

Og nu bliver det alvor med de to sidste punkter:

9) **Der skal skabes bedre vilkår for andre fremmedsprog end engelsk**, dels ved en revision af den ulykkelige gymnasiereform, dels ved *lovgivning på medieområdet*: Forpligtelse for udbyderne til at have flere kanaler på andre fremmedsprog og mulighed for aftagerne til at vælge individuelt (teknisk kan meget lade sig gøre, det er økonomiske interesser, der forhindrer det).

10) **Det erhvervsliv, som så ofte beklager manglen på sprogkundskaber**, må lade handling, dvs. penge, følge ord; ellers tror vi ikke på det. Og erhvervslivet skal honorere sprogkompetencer hos sine ansatte, hvis det ønsker flere medarbejdere med bedre sproglige kundskaber. *Det skal kunne være en karriere at kunne sprog*. Det er i alt for ringe grad tilfældet i dag, hvor den, der kan lægge to og to sammen, har højere status og højere løn end den, der kan sine uregelmæssige verber.

Om de to sidste punkter kan man så sige som Bertolt Brecht sagde i anden anledning: Hvis De synes, at dette er utopisk, beder jeg Dem blot et øjeblik tænke over, *hvorfor* det er utopisk.

Per Øhrgaard (f. 1944), professor, dr.phil. og tilknyttet Internationalt center for forretning og politik ved Københavns Handelshøjskole. Tidligere har han i en lang årrække fungeret som professor på Institut for germansk filologi ved Københavns Universitet. Han har modtaget priser for sine oversættelser af tyske forfattere, heriblandt Günter Grass. Øhrgaard har en plads i Videnskabernes Selskab, i Det Danske Akademi og har bidraget til flere betænkninger om fremmedsprogundervisningen i Danmark.